

Hvers konar reynsla er menntandi?

Umsögn um bókina *John Dewey í hugsun og verki: Menntun, reynsla og lýðræði*.
Ritstjórar Jóhanna Einarsdóttir og Ólafur Páll Jónsson.

Hreinn Pálsson
Háskóla Íslands

Árið 2000 komu bækurnar *Hugsun og menntun* og *Reynsla og menntun* eftir John Dewey út á vegum Rannsóknarstofnunar Kennaraháskóla Íslands. Segja má að þessu verki sé nú fylgt eftir með bókinni *John Dewey í hugsun og verki: Menntun, reynsla og lýðræði*. Í henni eru níu greinar eftir íslenska skólamenn auk fjögurra greina eftir Dewey. Sem fyrr er það Gunnar Ragnarsson sem þýðir. Gunnar er einn afkastamesti þýðandi heimspekirita á íslensku og ber að þakka honum sérstaklega fyrir vel unnin verk. Að þýða Dewey hefur ábyggilega verið þung þraut en afraksturinn er Gunnari til sóma.

Í formála taka ritstjórar fram að þeir hafi ekki viljað einskorða sig við „fræðilega hugsun um verk Deweys“ (bls. 7) heldur hafi þeir einnig leitað eftir fólki sem unnið hefur með hugmyndir hans. Mér sýnist að þessi leit hafi einungis skilað grein Elvu Önundardóttur, „„Þetta er besti dagur lífs míns“: Samfélagið í einingakubbum.“ Kubbarnir eru höfundarverk Caroline Pratt, hún hannaði þá árið 1913 og þeir halda greinilega gildi sínu enn þann dag í dag. Af frásögn Elvu er ljóst að nem-

endur Brákarborgar hafa skemmt sér hið besta í þroskandi leik með kubbana. Það er hins vegar ofmælt að þar hafi sérstaklega verið unnið með hugmyndir Deweys – þó má segja að Dewey sé það víðfrægur og áhrifamikill að tengja megi hvers kyns nýmæli og tilraunastarf í skólum við hugmyndir hans.

Í *Hugsun og menntun* er ágæt yfirlitsgrein Gunnars Ragnarssonar „Um John Dewey“ þar sem hann rekur ævi hans, gerir grein fyrir helstu ritum hans og fjallar um lykilhugtök í hugsun hans. Ólafur Páll Jónsson fylgir línu Gunnars og fyllir enn betur upp í myndina af Dewey. Geir Sigurðsson gerir skilmerkilega grein fyrir áhrifum og arfleifð Deweys í Kína. Samanlagt mynda þessar greinar góðan inngang og gefa gott yfirlit um bakgrunn, helstu hugmyndir og áhrif Deweys.

Athygli vekur að greinar Gunnars E. Finnbogasonar og Höllu Jónsdóttur byggjast á skandinavískum heimildum og þýðingum á verkum Deweys en sjálfsagt eru vandfundin þau menningarsvæði sem ekki eiga þýðingar á lykilverkum Deweys og ekki hafa orðið fyrir áhrifum

af hugmyndastraumum sem rekja má til hans. Grein Gunnars setur Dewey í hugmyndasögulegt samhengi. Það stingur ögn í augun þegar Gunnar segir: „Hverjar voru megináherslur umbótahreyfinga sem tók að vaxa fiskur um hrygg upp úr 1890? Í fyrsta lagi hafði orðið mikil framþróun í barnasálfræði sem gaf nýja sýn á þroska og námsferil barna“ (bls. 46). Draga verður í efa gildi heimildanna sem vísað er til þar sem barnasálfræði var varla til sem fræðigrein um 1890 en vissulega má segja að á þessum árum hafi orðið hugarfarsbreyting sem stuðlaði að því að þroskasálfræðin kom síðar fram. Grein Höllu setur hlutina í íslenskt samhengi og listinn um dygðirnar (bls. 138-139) sem Lindström telur að mikilvægt sé að vinna með í samræðu er allrar athygli verður.

Jón Ólafsson á stutta en afar mikilvæga grein um heimspekilegan pragmatisma þar sem hann færir rök fyrir því „að best sé að skilja pragmatisma út frá hlutverki vafans í allri heimspekilegri og vísindalegri (fræðilegri) hugsun“ (bls. 155-156). Ég leyfi mér að mæla sérstaklega með þessari grein. Í neðanmálgrein getur Jón ýmissa þýðinga á hugtakinu pragmatismi og hafnar þeim öllum þar sem engin þeirra nái fyllilega merkingu hugtaksins. Aðrir höfundar í bókinni fylgja Gunnari Ragnarsyni og nota verkhyggju sem þýðingu á pragmatisma. Forvitnilegt hefði verið ef Jón hefði skýrt mál sitt betur með dæmum eða að ritstjórar hefðu skýrt takmarkanir á verkhyggju sem þýðingu á pragmatisma.

Guðmundur Heiðar Frímansson einbeittir sér að bók Deweys, *Lýðræði og menntun*, frá 1916 og heldur „fram þeirri

túlkun á kenningu Deweys að menntun og lýðræði séu tengd órofa böndum og að það kristallist í hugmynd Deweys um lýðræði sem samfélag vaxtar og þroska“ (bls. 128). Guðmundur Heiðar tekur fram í upphafi (bls. 108) að *Lýðræði og menntun* skeri sig úr öðrum verkum Deweys sökum þess hversu aðgengileg bókin er þó hún sé ekki alls staðar ljós og skýr. Kristján Kristjánsson segir það „ekki heiglum hent að lesa rit Johns Dewey sér til skilnings og innblásturs“ (bls. 89). Kristján nefnir tvær ástæður fyrir þessu, umfang og stíl. Ritferill Deweys spannaði 71 ár og heildarritsafnið er 37 þykk bindi. Kristján fjallar um siðfræði Deweys, siðferðilegt sjálf og siðferðilegt uppeldi. Það vekur athygli að Kristján kýs að nýta sér tilvitnanasafn Rogers Bergman án þess að tengja það með beinum hætti í einstök verk Deweys. Ég trúi ekki öðru en að Bergman hafi gengið þannig frá tilvitnanasafni sínu að sjá megi að t.d. *Hugsun og menntun* er hluti af bindi 8 úr þriðja hluta heildarritsafnsins 1925-1953 og upphaflega gefið út 1933. Þetta verklag Kristjáns gerir lesandanum illmögulegt að átta sig á við hvaða verk Deweys þeir Kristján og Bergman styðjast nema að hann hafi heildarritsafnið við höndina. Kristján segir Bergman hafa dregið „kjarnann úr kenningu Deweys um hið siðferðilega sjálf saman í níu kennisetningar“ (bls. 100). Kristján gerir grein fyrir þessum níu kennisetningum á fjórum síðum (bls. 101-104) og vissulega eru þær forvitnilegar og léttá þeim lífið sem sundlar við að lesa frumverk Deweys.

Ólafur Páll Jónsson segir m.a. að athyglisvert sé „að bera hugmyndir Deweys

saman við hugmyndina um rannsóknarsamfélag eins og hún kemur fram t.a.m. í hugmyndum Matthews Lipman um forsendur og markmið heimspeki með börnum“ (bls. 33). Ólafur Páll vitnar síðan til síðu 230 í bók Lipmans, *Thinking in Education*, en tilvitnunin er af síðum 229-230. Í þessu sambandi verður að geta þess að „rannsóknarsamfélag“ gengur ekki sem þýðing á „Community of Inquiry“. Rannsóknir eru þannig vaxnar að þær eru fyrirfram hannaðar, aðferðum er lýst og rannsóknarspurningar skilgreindar. Vísindalegar rannsóknir (e. research) tengjast akademíunni og eiga að hafa á sér ákveðinn gæðastimpil. Vissulega leggja fleiri stund á rannsóknir (e. investigation) en vísindamenn, t.d. rannsóknarlögreglan og Ludwig Wittgenstein. Lögreglunni er ljóst hvað er til rannsóknar og hún býr að reynslu og aðferðum en hún getur ekki skilgreint rannsókn sína fyrirfram eins og vísindamenn gera. „Inquiry“ felur í sér eftirgrennslan eða spurningar sem fylgja einhverjum þræði eftir og tókum eftir því að allir geta grennslast fyrir um hlutina án þess að eiginleg rannsókn eigi sér stað. Vísindamaðurinn getur t.d. grennslast fyrir um hvers vegna símareikningurinn er óvanalega hár og vissulega getur hann umbreytt fyrirgrennslan sinni í vísindalega rannsókn. Spyrjar styðjast að sjálf-sögðu við fyrirfram ákveðnar spurningar en góðir spyrjar ganga lengra þegar þeir finna þráð sem þeir ákveða að fylgja eftir án þess að hver spurning hafi verið undirbúin fyrirfram.

Ég hygg að undirritaður hafi verið einna fyrstur til að fjalla um „Community of In-

quiry“ á íslensku (1986). Ég kaus að þýða það sem sjálfstætt samræðufélag og í styttingarskyni talaði ég einfaldlega um samræðufélag. Hugsun mín var sú að „rannsóknarsamfélag“ næði ekki kjarna máls og að í eiginlegri heimspekilegri samræðu sé fyrirgrennslan (inquiry) alltaf til staðar. Að sjálf-sögðu koma aðrar þýðingar til greina, t.d. spurnarsamfélag eða leitarsamfélag, sem rímar reyndar við leitarnám (inquiry method). Gunnar E. Finnbogason bendir á að „í uppeldis- og menntastefnu Deweys endurspeglast ákveðin trú á vísindalega skynsemi og möguleika menntunar til að breyta samfélaginu“ (bls. 53). Ég hygg að þetta sé rétt en vara þó við að menn einblíni á vísindalegar rannsóknir og „rannsóknarsamfélög“ í þessu sambandi.

Jóhanna Einarsdóttir fjallar um „reynslu“ en það er margslungið hugtak sem Dewey var tamt að nota. Jóhanna segir: „Hugsun og ígrundun eru samofin reynsluhugtakinu hjá Dewey. Engin merk-ingarbær reynsla er möguleg án hugsunar, sagði Dewey“ (bls. 59). Óþarft er að efast um að Dewey hafi sagt þetta en það er yfirsjón af hálfu ritstjóra að ekki skuli koma fram nákvæmlega hvar hann lét þessi orð falla. Í samhenginu hjá Jóhönnu er vísað til ársins 1944 en þess er að engu getið að rit-verkið *Lýðræði og menntun* var upphaflega gefið út árið 1916. Annars gerir Jóhanna ágæta grein fyrir reynsluhugtakinu út frá umfjöllun Deweys um það í *Hugsun og menntun* og *Reynslu og menntun* og þegar Dewey er annars vegar er stóra spurningin: hvers konar reynsla er menntandi?

Hér að framan hefur verið tæpt á nokkrum atriðum án þess að fara ofan í saum-

ana eins og vert væri. Þegar litið er yfir greinasafnið vekur það athygli til hversu fárra verka Deweys er vísað. *Hugsun og menntun* og *Reynsla og menntun* eru efst á blaði en þar fyrir utan sýnist mér einungis vísað til 12 greina eða bóka. Frágangur og málfar eru yfirleitt hnökralaus. Þó stingur það í augun að Jóhanna Einarsdóttir, annar ritstjóra bókarinnar, skuli ekki í öllum tilvikum geta upphaflegs birtingarárs þegar hún vitnar til verka Deweys.

Bókinni lýkur með fjórum greinum eftir Dewey frá því hann er 38, 40, 65 og 68 ára. Fyrsta greinin nefnist „Sannfæring mín um menntun“, næsta „Skólinn og félagslegar framfarir“ þá „Þörfin fyrir heimspeki menntunar“ og loks „Manneskjan er ein heild“. Þýðing Gunnars Ragnarssonar á greinunum fjórum er hnökralaus og það ber enn að þakka honum og mörg okkar hljóta að dást að þýðingarverki hans, en þegar hefur komið fram að Dewey þykir yfirleitt hvorki skýr né auðskilinn. Guðmundur Heiðar segir til dæmis: „Það liggur einhvern veginn í stíl Deweys að hann er ekki aðgengilegur höfundur en hann segir yfirleitt mikilvæga hluti og stundum frumlega“ (bls. 108).

Að lokum kemur hér, nánast af handahófi, tilvitnun í grein Deweys „Skólinn og félagslegar framfarir“: „Það blasir við að samfélagslíf okkar hefur tekið gagngerrni og róttækri breytingu. Eigi menntun okkar

að hafa einhverja merkingu fyrir lífið verður hún að taka jafn algerri umbreytingu.... Þegar skólinn gefur hverju barni aðild að svona litlu samfélagi og þjálpar það til þátttöku í því, gegnsýrir það með anda þjónustu og sér því fyrir tækjum áhrifaríkrar sjálfstjórnar, þá höfum við mestu og bestu tryggingu fyrir stærra samfélagi sem er okkur samboðið, þar sem yndisleiki og eindrægni ríkja“ (bls. 195).

Dewey hefur gjarnan verið lýst sem hófsömum, víðsýnum og framfarasinnuðum skólamannti. Ekki vil ég mótmæla þeirri lýsingu en ég held þó að mörg okkar átti sig hvorki á því hversu róttækur Dewey var á sinni tíð í skoðunum sínum og afstöðu til skóla- og heimsmála né hversu langt við eigum í land með að vinna úr hugmyndum hans og láta þær rætast¹.

Heimildaskrá

Hreinn Pálsson (1986). *Heimspeki með börnum*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun uppeldismála.

Jóhanna Einarsdóttir og Ólafur Páll Jónsson (ritstjórar) (2010). *John Dewey í hugsun og verki. Menntun, reynsla og ljóðræði*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Lipman, M. (1981). *Thinking in Education*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹ Sé leitarstrengurinn „Chomsky on Dewey“ sleginn inn á vefsvæði YouTube á Internetinu kemur upp stutt myndband frá 1983 þar sem Chomsky bendir á róttækni Deweys og að framtíðarsýn hans í skólamálu hafi ekki ræst.